

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У статті розкрито сутність інформаційно-правових основ діяльності органів досудового розслідування (ОДР). Проаналізовано наукові висновки щодо інформаційно-правових основ діяльності органів досудового розслідування. Розглянуто основні напрями досліджень учених, які на різних етапах вивчали проблеми, пов'язані із загальною характеристикою інформаційно-правових основ діяльності ОДР. Обґрунтовано, що інформаційно-правовими основами діяльності органів досудового розслідування є інформаційно-правові принципи діяльності органів досудового розслідування, деякі види інформації, інформаційні системи, акти органів досудового розслідування та інші компоненти. Значну увагу приділено з'ясуванню змісту і класифікації інформації, яку використовують у своїй діяльності ОДР. Уточнено зміст інших компонентів інформаційно-правових основ діяльності органів досудового розслідування. Наведено аргументи на користь того, що українська система інформаційно-правових основ діяльності органів досудового розслідування потребує кодифікації норм, які б урегульовували інформаційно-правові основи діяльності ОДР, у відповідному законі або кодексі.

Ключові слова: інформаційно-правові основи, інформаційно-правові принципи, акти органів досудового розслідування, архівна інформація, дослідна інформація, реєстраційна інформація, правова інформація, інформаційні системи, принципи.

На сьогодні актуальність теми інформаційно-правових основ діяльності органів досудового розслідування зумовлена неналежним її теоретичним опрацюванням. Унаслідок цього виникли, по-перше, теоретичні прогалини, а саме відсутність чіткого розуміння понятійного апарату як в інформаційному, так і в кримінальному, кримінально-процесуальному законодавстві, яке використовують у своїй діяльності органи досудового розслідування; по-друге, нормативні прогалини, що відображають невідповідність нормативного регулювання сучасному стану й перспективам розвитку суспільних відносин; по-третє, проблеми в правореалізації, які призводять до порушення прав громадян України; по-четверте, проблеми в правозастосуванні, відображені в дефектних юридичних фактах. Зазначене свідчить про те, що наукове супроводження вказаної проблематики не відповідає соціальним очікуванням і потребує вдосконалення.

Інформаційно-правові основи діяльності органів досудового розслідування вивчали такі вчені: І. Краснобрижий, С. Прокопов, Е. Рижков¹,

О. Косиченко, О. Махницький, В. Кудінов, О. Пакриш, Ю. Орлов².

Мета цієї статті полягає у визначенні головних проблем інформаційно-правових основ діяльності органів досудового розслідування та їх розв'язання, наданні пропозицій із вдосконалення законодавства щодо інформаційно-правових основ діяльності органів досудового розслідування.

На нашу думку, інформаційно-правові основи діяльності органів досудового розслідування – це система компонентів, які використовують у своїй діяльності органи досудового розслідування для ефективного виконання їхніх функцій, які регламентовано інформаційним законодавством (наприклад: акти органів досудового розслідування, архівна інформація, дослідна інформація, реєстраційна інформація, правова інформація, інформаційні системи, принципи).

Одним із елементів інформаційно-правових основ діяльності органів досудового розслідування є інформаційно-правові принципи діяльності органів досудового розслідування (принципи

¹ І. В. Краснобрижий, С. О. Прокопов, Е. В. Рижков, *Інформаційне забезпечення професійної діяльності* (Дніпро: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2018).

² В. А. Кудінов, О. С. Пакриш, Ю. Ю. Орлов, *Інформаційні технології в діяльності Національної поліції* (Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017).

інформаційного права діяльності органів досудового розслідування). Вони є універсальними, об'єктивно зумовленими, загальнозначущими, закріпленними в нормах інформаційного права приписах, які регламентують організацію та функціонування органів досудового розслідування задля забезпечення реалізації та захисту публічного інтересу особами, які перебувають на певних посадах і наділяються для цього публічно-владними повноваженнями. Ознаки принципів: універсальність, засадничий характер, формальна визначеність, загальнообов'язковість, імперативність, соціальна зумовленість, примусова забезпеченість, прогресивність, стабільність, орієнтованість на реалізацію та захист публічного інтересу під час організації та здійснення досудового розслідування, системність. Пропонуємо розглядати інформаційно-правові принципи діяльності органів досудового розслідування як єдину систему, що складається з елементів (окремих різновидів принципів), які перебувають у зв'язках між собою та із системою принципів галузі інформаційного права й принципами права загалом. Доцільною вбачається класифікація принципів з використанням полікритеріальних підходів (за різновидом безпосереднього предмета регулювання, за «зв'язком» з елементами системи інформаційного права, за способом фіксації («юридичною об'єктивізацією»), за джерелом фіксації, за «формою» безпосереднього закріплення («формою принципу»), за суб'єктною спрямованістю, за цільовою спрямованістю, за ступенем «новачності», за змістовою спрямованістю), «базовим» розподілом за змістовою спрямованістю на загальні, організаційні та функціональні принципи.

Інформаційно-правові основи діяльності органів досудового розслідування передбачають збір, накопичення, аналіз та використання органами досудового розслідування орієнтувальної та допоміжної інформації, не пов'язаної з відображенням конкретного правопорушення. Основний обсяг такої інформації міститься в типових носіях – інформаційних системах органів досудового розслідування різного рівня призначення.

Виокремлюють правову, реєстраційну, архівну, дослідну та іншу інформацію. У цій статті проаналізовано деякі види інформації, які найчастіше використовують у своїй діяльності органи досудового розслідування.

Правова інформація органів досудового розслідування – це відомості, які містяться в нормах різних галузей права, нормативних актах, які використовують у своїй діяльності органи досудового розслідування (наприклад, відомості

про результати правозастосовної практики органів досудового розслідування).

Ця інформація має особливий характер. Її відмінність від соціальної та економічної інформації формує специфічні якості: встановлені процедури прийняття, загальнообов'язковість виконання, передбачені способи використання та ін.

Нормативна інформація органів досудового розслідування виконує три функції: орієнтувальну (містить відомості про умови діяльності органів досудового розслідування); програмну (вказує на зміст, послідовність, характер діяльності органів досудового розслідування); прогностичну (дає змогу скласти уявлення про результати, наслідки діяльності органів досудового розслідування). Інформація, яку використовують органи досудового розслідування, міститься в нормах різних галузей права і характеризується такими ознаками: відносною самостійністю щодо її носіїв; можливістю багаторазового використання у всіх аналогічних випадках; сталістю та збереженістю (не вичерпується під час використання) у носіях; кількісною визначеністю та системністю. Одна й та сама інформація залежно від ситуації та адресатів-споживачів може в одних випадках бути орієнтувальною, а в інших – програмною або прогностичною. Орієнтувальна інформація міститься, наприклад, у нормах кримінального, кримінально-процесуального та інших галузях права; програмна – у нормах інформаційного, конституційного та кримінально-процесуального права; прогностична – у нормах інформаційного, кримінального та кримінально-процесуального права. Збір і використання правової інформації органів досудового розслідування передбачає: аналіз та оцінювання правової ситуації; визначення того, яка і з яких джерел інформація повинна бути отримана для розв'язання ситуації; отримання, вивчення, оцінювання інформації щодо її значущості для виконання поставленого завдання; відбір необхідної інформації з аналізованого інформаційного масиву; використання відібраної інформації для формулювання питань, що потребують вирішення, визначення коштів, напрямів, умов діяльності; реалізацію інформації під час реальних слідчих (розшукових) дій; аналіз та оцінювання результатів, отриманих за допомогою нормативної інформації. У процесі кримінального судочинства збирається і реалізується інформація, яка міститься в нормах різних галузей права. Однак найчастіше і більше, ніж інші, використовується інформаційно-правова, кримінально-правова та кримінально-процесуальна інформація, що міститься в інформаційному законодавстві, КК та КПК України, наказав

і вказівках Офісу Генерального прокурора України, керівників МВСУ, СБУ, постановках пленумів Верховного Суду та інших підзаконних нормативних актах, присвячених інформаційним, організаційним, тактичним заходам. Закони та підзаконні акти, що регулюють пошуково-пізнавальну діяльність органів досудового розслідування, містять орієнтувальну, програмну та прогностичну інформацію.

Закони і підзаконні акти безпосередньо регулюють пошуково-пізнавальну діяльність суб'єктів розслідування, останні реалізують у своїй діяльності правову інформацію. Мова йде про відомості, що містяться в нормативних документах, що регламентують різні відносини, які стосуються подій, які стали об'єктом практичного пізнання щодо правопорушення. Подібні відомості потрібно обов'язково вивчати тоді, коли діяння підпадає під ознаки бланкетної норми КК України. Суб'єкт дослідження зобов'язаний забезпечити вивчення, пошук нормативного документа, до якого відсилає його диспозиція відповідної статті ККУ. Вивчення законів і підзаконних актів такої категорії (наприклад, правил з техніки безпеки, законів у галузі охорони здоров'я, правил експлуатації транспортних засобів) має велике значення з різних точок зору під час реалізації функцій пошуку, пізнання (при формулюванні тексту описової частини постанов про залучення як обвинувачуваного, про обрання запобіжного заходу, при визначенні переліку документів, які можуть бути предметом обшуку за місцем роботи обвинуваченого тощо).

Інформація, що міститься в різних правилах (Правила поведінки на транспорті, діяльності у сфері будівництва та ін.), законах, інструкціях, наказах та інших правових джерелах, що стосуються події, дає змогу розробити версії, визначити тактику дій, вирішити питання, які фахівці та звідки можуть бути запрошені для участі у них, у проведенні експертиз, чи потрібна якась криміналістична або інша техніка для фіксації того, що належить зробити внаслідок намічених дій; чи є необхідність у формуванні слідчо-оперативної групи для дослідження того, що трапилось, та його наслідків, своєчасно виявити та належним чином оцінити плюси й мінуси досліджуваної професійної діяльності, дій посадових осіб, інстанцій, контролюючих будь-які сфери відносин, і т. ін. Отже, правова інформація органів досудового розслідування стосується всіх істотних моментів досліджуваної події. Вона створює правову базу для виявлення злочинів, порушення кримінальних проваджень, предмета доказування, способів збирання, оцінки та використання

доказової інформації, вирішення питань організаційного та іншого забезпечення пошуку й пізнання в кримінальному судочинстві.

Реалізована в кримінальному судочинстві правова інформація органів досудового розслідування повинна відповідати низці вимог: відносність; значущість (для вирішення сформованої правової ситуації, розв'язання будь-якого завдання та ін.); несуперечність; визначеність інформації та її джерела; адекватність; легітимність (закон, підзаконний акт мають бути прийняті в установленому порядку); не можна користуватись інформацією неконституційного правового акта.

Використання правової інформації органів досудового розслідування передбачає дотримання певних правил (принципів). Кожна пошукова й пізнавальна дія суб'єкта дослідження повинна здійснюватися в суворій відповідності з тією інформацією, яка міститься в нормі, що регулює цю дію (принцип нормативної відповідності). Цей принцип органічно взаємодіє з принципом документального супроводу виконаних дій. Правові рішення слідчого та його процесуальні дії повинні бути зафіксовані у відповідних документах (постановах, протоколах). Документальний спосіб фіксації – об'єкт жорсткого правового регулювання. Встановлений порядок фіксації інформації передбачає дотримання низки правил (фіксація місця, дати, виконавця тощо). Однією з неодмінних умов у цьому разі є обов'язкове зазначення статті КПК України, якою керується суб'єкт дії. Роз'яснення прав та обов'язків учасникам події оформляється текстуально, а також супроводжується посиленням на відповідну статтю закону. Принцип нормативної відповідності діяльності реалізується в принципах конкретизації, розкриття змісту, аргументації. Потрібно навести конкретну статтю КПК України, на підставі якої ухвалено це рішення. Потрібно навести відповідну статтю КК України, вказавши, під яку саме частину статті підпадає діяння.

Не можна використовувати інформацію, регламентовану законодавством України, під час процесуальних, слідчих (розшукових) дій за аналогією. Повідомлена суб'єктом дослідження правова інформація має бути зрозумілою адресату. Не допускається маніпулювання правовою інформацією, штучне розчленування цілісного інформаційного масиву на частини з доведенням до адресата інформації в неповному вигляді, вона має бути передана повністю³. Суб'єкт

³ Наказ МВС України «Про затвердження Інструкції з організації обліку та руху кримінальних проваджень в органах досудового розслідування Національної поліції України» № 296 від 14.04.2016, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0884-16>.

дослідження має право користуватися інформацією, що відповідає місцю й часу її застосування. Не можна, наприклад, оперувати усно і в письмовій формі застарілою інформацією, що міститься у скасованому законі, зміненій статті закону.

У разі проведення слідчих (розшукових) дій на території іншої держави вітчизняний слідчий зобов'язаний керуватися законом цієї держави, а не своєї країни. Не можна для вирішення правової ситуації використовувати правову інформацію, що міститься в оголошеному, продекларованому нормативному документі, але який ще не набув чинності. Під час вивчення нормативного матеріалу та використання інформації, що міститься в ньому, застосовуються адміністративні методи (логіко-правовий аналіз, гіпотеза, методи уявного моделювання, розпізнавання, роздільного та порівняльного аналізу та ін.).

Використання правової інформації органами досудового розслідування проходить через весь механізм кримінального судочинства, охоплюючи певні стадії та дії. Тільки завдяки грамотному, правильному застосуванню цієї інформації є можливим успішне виконання ідентифікаційних і кваліфікаційних завдань, виявлення злочинів, ефективного збирання та оцінювання доказів, ухвалення та реалізація правових і криміналістичних рішень у розшукових, реабілітаційних, наглядових, касаційних, профілактичних діях. Щоб добре орієнтуватися в нормативній інформації, грамотно аналізувати зміст нормативних документів і кваліфіковано застосовувати на практиці органами досудового розслідування здобуті знання, суб'єкти дослідження повинні регулярно ознайомлюватися з правовою літературою (монографіями, статтями, коментарями до ККУ та КПКУ, законами тощо). Особливе значення має вивчення публікацій з правової тематики в юридичних періодичних виданнях, бюлетенів нормативних актів, оглядів у галузі судової, слідчої, прокурорської практики в кримінальних провадженнях.

У процесі розслідування злочинів постійно виникає потреба в наведенні довідок про особу підозрюваного та обвинувачених, зниклих безвісти людей, про злочинців, що розшукуються, про неопізнані трупи, способи скоєння злочинів, викрадені цінності, а також інших даних, що мають велике значення для повноти та швидкого розслідування злочинів. Для накопичення такої інформації ведуться різні криміналістичні обліки. Їх створюють для реєстрації об'єктів, що мають криміналістичне значення. Інформаційно-реєстраційні системи, якими користуються суб'єкти розслідування, можна поділити на дві групи: спеціально створені для правоохоронців;

створені для інформаційного обслуговування різноманітних державних, громадських, приватних структур та громадян.

Реєстраційна інформація органів досудового розслідування – це обґрунтована система, створена для збирання, накопичення, обробки даних про злочини та подальшого їх (даних) використання органами досудового розслідування в пошукових, у тому числі розшукових, ідентифікаційних та інших цілях. Об'єктами реєстрації є: люди (оголошені в розшук особи, затримані, заарештовані, а також безвісти зниклі й деякі інші особи, що становлять оперативний інтерес); кримінальні трупи, а також трупи загиблих, особу яких не встановлено; втрачена вогнепальна нарізна зброя, викрадені автомобілі, речі та деякі інші предмети, належність яких відома чи невідома (наприклад, знаряддя скоєння злочину); деякі види слідів (наприклад, сліди пальців рук з місць скоєння злочинів); документи (наприклад, підроблені цінні папери); нерозкриті злочини.

Як і будь-яка інша система, реєстраційна інформація складається з відповідних підсистем, з окремих видів криміналістичних обліків. Останні відрізняються: за формою обліку (списки тощо); за способом і процедурою обліку (алфавітні, дактилоскопічні, за ознаками зовнішності, за способами здійснення злочину, за описом і речовим відображенням реєстраційних об'єктів); за способом обробки та видачі реєстраційних даних (ручні, механізовані, автоматизовані).

Слідчі (дознавачі) нерідко стикаються з проблемами, які можна вирішити тільки за допомогою архівної інформації. Це може бути медична документація, документація РАЦСів, інших офіційних структур. Найчастіше з метою кримінального судочинства збирається і використовується інформація, що міститься в центральних і місцевих відомчих архівах органів прокуратури, судових інстанцій, СБУ. Ці відомості концентруються в матеріалах прокурорських перевірок, це розшукові, оперативно-розшукові справи, припинені кримінальні та цивільні справи, що пройшли через суд, матеріали службових розслідувань та інші документи. Архівна інформація збирається шляхом направлення в архів документів відповідних запитів, вимоги або виїмки документів, а також через ознайомлення з ними за місцем зберігання. Вирішенню цього завдання сприяє підготовча робота, яка передбачає з'ясування таких питань: яка архівна інформація потрібна; у якій формі і як вона має бути отримана; де, коли, в якому джерелі вона може бути отримана; з якою метою і як отримана інформація має бути використана. Отримана архівна інформація може бути

основним або додатковим засобом вирішення подальших завдань. Вона сприяє: встановленню осіб, які зникли з місць події після скоєння ними злочинів; виявленню співучасників та інших осіб з числа злочинців; виявленню інших злочинів, скоєних правопорушником; розшуку викраденого майна, знарядь злочину, транспортних засобів, використаних злочинцями; отримання даних, суттєвих з погляду визначення тактики слідчих та оперативно-розшукових дій; встановленню особи загиблих; збиранню матеріалів для призначення судових експертиз; вивченню особи обвинувачених, потерпілих, свідків; поновленню провадження в зупинених справах, скасуванню постанов про відмову в порушенні кримінальних справ, про припинення кримінального переслідування; реабілітації невинних осіб, помилково притягнутих до відповідальності.

Ця інформація використовується і для збору інших відомостей, необхідних для вирішення пошукових, пізнавальних та інших завдань. Практична інформація – це знання про будь-які факти та закономірності, накопичені в результаті власної практики суб'єкта розслідування, а також досліджена інформація з практики колег. Вона може стосуватися як стійких, з необхідністю повторюваних в аналогічних випадках внутрішніх і зовнішніх зв'язків та взаємодій злочинів, інших пізнаваних об'єктів, так і закономірностей, що лежать в основі організації здійснення дослідження щодо закономірностей поведінки певних суб'єктів, схильних до правопорушень.

Підґрунтям таких знань є результати особистих спостережень, аналізу, оцінки професійно досліджених подій, а також дані, отримані з досвіду інших суб'єктів розслідування, обміну думками в процесі неформального спілкування та на офіційному рівні (наприклад, на нарадах

з обміну досвідом виявлення й розкриття злочинів тощо).

Для розширення інформаційно-правового досвіду потрібно брати на озброєння методи, прийоми, ефективні інформаційні засоби, вивчати публікації практиків, що діляться зі своїми колегами досвідом роботи з конкретних справ, з вирішення складних пошуково-пізнавальних ситуацій. Особливу інформаційну значущість мають результати узагальнення колективного досвіду на науковій основі та створення на цій базі алгоритмізованих методик і рекомендацій, опублікованих у вигляді методичних посібників для слідчих, дізнавачів, суддів, експертів. Велике значення має узагальнення діяльності міжнародних правоохоронних органів і рішень Європейського суду з прав людини⁴. Наявна кількість і несистематизованість нормативно-правових актів України, якими регулюються інформаційно-правові основи діяльності органів досудового розслідування, призводять до ускладнень під час розгляду проблемних питань чи ситуацій, які виникають у процесі здійснення ними правоохоронної діяльності. Тому доцільним є створення Інформаційного кодексу України, в якому потрібно визначити положення щодо інформаційно-правових основ діяльності ОДР, або ж створення окремого Закону України «Інформаційно-правові основи діяльності органів досудового розслідування», який би врегулював ці аспекти. Кодифікація правових норм, на основі і підставі яких повинна розвиватись інформаційна складова частини діяльності ОДР, сприятиме усуненню прогалин у регулюванні відносин у правоохоронній сфері.

⁴ *Європейський кодекс поліцейської етики* : Рекомендація Rec(2001)10, ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 р. на 765-му засіданні заступників міністрів, <http://www.cm.coe.int/ta/rec/2001/2001r10.htm>.

Список використаної літератури

Європейський кодекс поліцейської етики : Рекомендація Rec.(2001)10, ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 р. на 765-му засіданні заступників міністрів. <http://www.cm.coe.int/ta/rec/2001/2001r10.htm>.
Краснобрыжий, І. В., С. О. Прокопов, Е. В. Рижков. *Інформаційне забезпечення професійної діяльності*. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018.

Кудінов, В. А., О. Є. Пакриш, Ю. Ю. Орлов. *Інформаційні технології в діяльності Національної поліції*. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2017.
Наказ МВС України «Про затвердження Інструкції з організації обліку та руху кримінальних проваджень в органах досудового розслідування Національної поліції України» № 296 від 14.04.2016. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0884-16>.

Bibliography

Krasnobryzhyi, Ihor, Serhii Prokopov, and Eduard Ryzhkov. *Information support of professional activity*. Dnipro: Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, 2018 [in Ukrainian].
Kudinov, V., O. Pakrysh, and Yu. Orlov. *Information technologies in the activities of the National Police*. Kyiv: National Academy of Internal Affairs, 2017 [in Ukrainian].
Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine "On the approval of the Instructions on the organization of accounting and movement of criminal proceedings in the pre-trial

investigation bodies of the National Police of Ukraine" No. 296, 04.14.2016. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0884-16> [in Ukrainian].
Recommendation of the Committee of Ministers to member states on the European Code of Police Ethics. <http://www.cm.coe.int/ta/rec/2001/2001r10.htm> [in Ukrainian].

Larisa Kovalenko

INFORMATIONAL AND LEGAL BASIS OF THE ACTIVITIES OF PRE-TRIAL INVESTIGATION BODIES

The article reveals the essence of the informational and legal basis of the activity of pre-trial investigation bodies. The scientific conclusions regarding the informational and legal bases of the activities of the pre-trial investigation bodies were analyzed. The main areas of research of scientists who, at various stages, were engaged in the study of problems related to the general characteristics of the information and legal foundations of pre-trial investigation bodies were studied. It is substantiated that the informational and legal bases of the activity of pre-trial investigation bodies are: informational and legal principles of the activity of pre-trial investigation bodies, some types of information, information systems, acts of pre-trial investigation bodies and other components. Considerable attention is paid to clarifying the content and classification of information used by pre-trial investigation bodies in their activities. The content of other components of the informational and legal basis of the activity of pre-trial investigation bodies is clarified. Arguments are given in favor of the fact that the most sustained in theory and the most suitable for the Ukrainian system of informational and legal bases of activities of pre-trial investigation bodies is the codification of norms that would regulate the informational and legal bases of activities of pre-trial investigation bodies into the relevant law or code.

On the basis of the achievements of legal science, the norms of the current national legislation, the practice of its application, a theoretical generalization of the problems of the informational and legal basis of the activity of pre-trial investigation bodies was carried out, the conceptual bases were outlined and the modern idea of the concept, essence, signs, types of informational and legal acts of the bodies was clarified of pre-trial investigation, information systems, and other components of the informational and legal bases of the activity of pre-trial investigation bodies. The provision on the introduction of international standards of the informational and legal bases of the activity of pre-trial investigation bodies into the national model is argued.

Keywords: informational and legal bases, informational and legal principles, acts of pre-trial investigation bodies, archival information, research information, registration information, legal information, information systems, principles.

Матеріал надійшов 26.07.2022

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)